

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО СУБ'ЄКТІВ

РИЖИКОВА Н.І., К.Е.Н.,
**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

Досліджено, проаналізовано цілі та перспективи реструктуризації бурякоцукрового підкомплексу як чинника ефективного функціонування його суб'єктів.

Aims and prospects of sugar-beet subcomplex as a factor of its subjects efficient operation have been researched and analyzed.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Існуюча форма взаємозв'язків суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу не забезпечує ефективного його функціонування, не сприяє справедливому розподілу отриманої готової продукції як кінцевого результату діяльності і потребує розробки шляхів з удосконалення взаємовідносин сільськогосподарських, переробних підприємств з науковими, освітніми установами, оптовими, роздрібними підприємствами торгівлі та іншими учасниками спільної діяльності, а також створення нових для підкомплексу організаційних форм об'єднання на основі впровадження інноваційних процесів у технологічний ланцюг виробництва.

Для того, щоб успішно працювати в умовах підвищеної ринкової конкуренції та реалізовувати значні фінансово-промислові проекти, мати доступ до системи мобільного обміну знаннями, досвідом та інформацією, що дозволить отримати стратегічні переваги в доступі до ринків збуту предметів праці, продукції, кваліфікованої робочої сили, підприємствам вже недостатньо функціонування в рамках окремих розрізнених господарюючих суб'єктів.

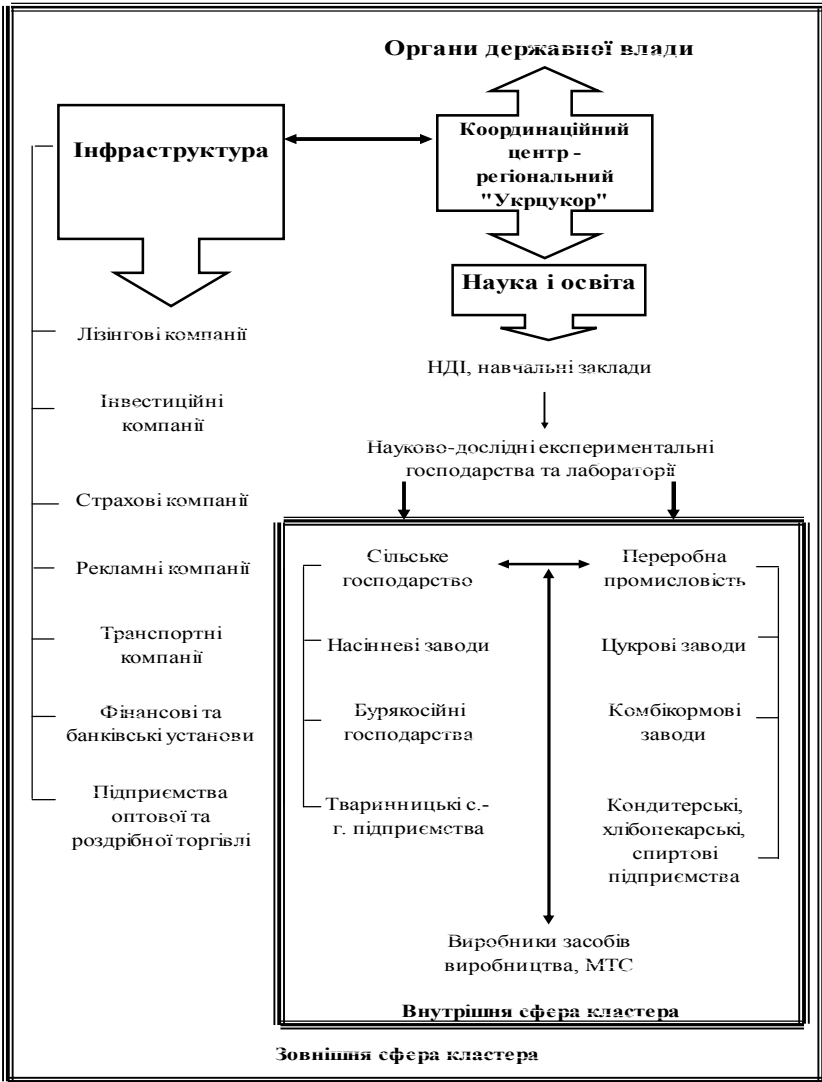
Виходячи з розуміння сутності існуючої проблеми, вважаємо, що найбільш перспективним шляхом підвищення економічної ефективності підприємств бурякоцукрового підкомплексу є

проведення реструктуризації виробничо-технічної бази та сировинних зон, запровадження нових організаційно-правових форм – кластерів, здатних не тільки забезпечити зростання обсягу виробництва конкурентоспроможної продукції, поліпшення фінансового стану підприємств, а й сприяти впровадженню інноваційних розробок в області ресурсо- і енергозбереження, підвищенню інвестиційної привабливості галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням практичного досвіду створення інтегрованих структур у різних галузях певних країн світу, проблем та перспектив розвитку процесів кластеризації у нашій країні, а також розробці заходів державної підтримки, завдяки яким можна досягнути загальноекономічного ефекту, присвячені роботи вчених-економістів С. І. Соколенка, М. Ф. Кропивка, Г. К. Броншпака, Д. Ф. Крисанова, Н. Н. Волкової, Т. В. Сахно, Г. М. Заболотного, А. В. Іванька та інших. На їх думку перевага кластера проявляється в тому, що всі види виробництв спрямовані в ньому на надання взаємної підтримки, а позитивний ефект при цьому діє по всіх напрямках зв'язків. Зосередження виробничої діяльності багатьох виробників у рамках кластера стимулює його розвиток, оскільки ними опрацьовуються різні підходи до впровадження наукових розробок, нових стратегій та технологічних новацій [1, 2, 3, 4].

Формулювання цілей статті. Дослідити, проаналізувати цілі, завдання та перспективи реструктуризації бурякоцукрового підкомплексу як чинника ефективного функціонування його суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Одним із підходів до реструктуризації бурякоцукрового підкомплексу, у рамках якого можна досягти узгодженості економічних інтересів його суб'єктів, основаних на тісному зв'язку з наукою та освітою, органами влади та підприємствами інфраструктури при збереженні збалансованості територіального розвитку, є підхід щодо створення регіональних бурякоцукрових кластерів (рис.1). Вони є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства та АПО, а цілі підкомплекси, які в змозі скорочувати свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації підприємств.

Рис. 1. Кластерна модель організації виробництва у бурякоцукровому підкомплексі Харківської області*

*Джерело: систематизовано автором

Формування кластерної структури в бурякоцукровому підкомплексі – складний процес, він не вступає в конфлікт із

завданнями розвитку вертикальних корпорацій, що важливо при існуючій структурі аграрного виробництва. Організація холдингових компаній у бурякоцукровому підкомплексі дає можливість сконцентрувати джерела фінансування інвестиційних проєктів на основі спільної діяльності, об'єднавши їх потенціали для розробки технічної та економічної стратегій, підвищивши ефективність використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів.

Необхідною умовою реструктуризації галузі і її високоефективного функціонування є оптимізація чисельності цукрових заводів, нарощування потужностей перспективних заводів до оптимальних, їх модернізація і виведення з експлуатації технічно спрацьованих, нерентабельних та малопотужних підприємств, або пристосування їх для виробництва інших видів продукції (етилового спирту, пектину та ін.), або переробку цукру сирцю на умовах толінгу. Це досить відповідальне рішення, що вимагає зваженого підходу з урахуванням економічних, соціальних і інших чинників.

Умовами забезпечення високоефективного функціонування бурякоцукрового підкомплексу України у рамках регіонального кластера є нарощування потужностей перспективних заводів до оптимальних розмірів – 6,0-9,0 тис. т переробки цукрових буряків на добу, реконструкція та оснащення їх прогресивним устаткуванням, раціоналізація та концентрація сировинних зон заводів, підвищення урожайності та цукристості цукрових буряків.

Слід зазначити, що доцільність реструктуризації бурякоцукрового підкомплексу шляхом його кластеризації підтверджує закордонний, зокрема французький досвід. Бурякоцукрове виробництво цієї країни вважається найефективнішим у світі з урожайністю понад 800,0 ц/га. Виходячи з економічної доцільності, у Франції ще у 70 – 80-х роках 20 ст. проводилась політика концентрації цукрової промисловості, оскільки економічний аналіз показав, що рівень концентрації заводів з добовою переробкою 6,0 тис. т цукрових буряків і вище забезпечує найменші витрати на переробку 1 т буряків [5]. У Франції з метою підвищення рівня концентрації щорічно закривалося 1 – 2 цукрові заводи і при цьому збільшувалися обсяги виробництва цукрових буряків і цукру. У 2009 році у країні працювало 30 цукрових заводів і 2 рафінадні заводи (у 1990 році – 50 заводів). Середня добова потужність одного заводу – 12,5 тис. т цукрових буряків (вчетверо більше, ніж в Україні), тривалість цукроваріння 84 доби [6].

На початковому етапі реструктуризації необхідно на державному рівні визначитись з смністю внутрішнього ринку та перспективами виходу на зовнішні ринку збуту для встановлення необхідних та ефективних масштабів реструктуризації підкомплексу. На другому етапі для вибору форм і методів реструктуризації необхідно визначити економічний стан підприємств переробної промисловості проаналізувавши фінансово-економічні показники їх діяльності та оцінивши потенціальні можливості щодо розвитку виробництва. Одержані результати мають стати визначальними для розробки проекту його реструктуризації. Додаткові акції приватизованих цукрових заводів необхідно передати зовнішнім інвесторам для залучення коштів на реконструкцію підприємств. Цей процес вже відбувається на українському ринку цукру. Так, наприклад, третій по величині український виробник цукру компанія «Астарт-Київ» виїшла на зовнішні ринки запозичення, продавши на Варшавській фондовій біржі 20,0 % акцій за 30,96 млн. дол. Після цього відбувся цілий ряд операцій на цукровому ринку. Найбільший виробник цукру в Україні компанія «Укррос» виручила 42,0 млн. дол. за 20,0 % статутного фонду. Компанія «Дакор» продала 24,0 % статутного фонду за 21,0 млн. дол., компанія «Синтал» (2 цукрових заводи в Харківській області) – 15,0 % за 34,5 млн. дол., агрохолдінг «Мрія» – 20,0 % за 90,1 млн. дол. На думку аналітиків, ці компанії мають високі шанси зберегти і укріпити свої позиції на ринку цукру [7].

При виборі об'єктів для реконструкції, на нашу думку, слід враховувати не тільки техніко-економічні та фінансові показники роботи цукрових заводів. Пріоритетне право на збільшення потужностей виробництва повинні отримати підприємства, що входять до складу інтегрованих аграрно-промислових структур, що мають власну сировинну зону та змогу забезпечення сировиною на 60,0–80,0 %. Особливої уваги заслуговують інтегровані об'єднання, до складу яких входять крупні підприємства – споживачі цукру та компанії-виробники, що розвивають напрямок збуту цукру через роздрібні мережі, уникаючи посередницьких торговельних структур.

Ми пропонуємо створити асоціацію бурякоцукрове об'єднання кластерної структури Харківської області на чолі з регіональним координаційним центром – асоціацією «Харківцукор». До внутрішньої виробничої сфери такого об'єднання можуть увійти ВАТ «Первухінський цукровий завод» Богодухівського району, що входить до складу корпорації «Бісквіт-Шоколад», сільськогосподарські бурякоцукрові підприємства, насінневі господарства області,

тваринницькі сільськогосподарські підприємства, Губарівський комбикормовий завод, кондитерські та хлібопекарські підприємства регіону, виробники засобів виробництва та МТС. До зовнішньої сфери можуть увійти науково-дослідні експериментальні господарства та лабораторії, навчальні заклади, підприємства інфраструктури (лізингові, інвестиційні, страхові компанії, фінансові та банківські установи, сервісні підприємства, підприємства оптової та роздрібною торгівлі).

Важливим завданням при формуванні бурякоцукрового регіонального кластера та встановленні перспективної потужності кожного базового заводу, з огляду на істотну залежність підприємств цукрової промисловості від наявності сировини, є доцільність визначення перспектив щодо розвитку їх сировинних зон. Оскільки для більшості базових цукрових заводів не можна сформуванати компактні сировинні зони у вигляді теоретичного кола з радіусом 35–45 км, доставка цукрових буряків автомобільним транспортом здійснюється на відстань від 45 до 100 км.

Розміри сировинної зони цукрового заводу визначаються, з одного боку, його планованою потужністю по переробці цукрових буряків на добу і планованою тривалістю виробництва, з іншого – рівнем спеціалізації району (питомою вагою посівів цукрових буряків в загальній площі ріллі), ступенем розораності земель, урожайністю. Потрібно брати до уваги той факт, що сировинні зони цукрових заводів не залишаються постійними протягом тривалого періоду, вони змінюються під впливом різних чинників. При реконструкції цукрових заводів, збільшенні (зменшенні) їх потужності, при будівництві нових підприємств виникає завдання визначення розмірів сировинних зон і середньої дальності доставки сировини на завод.

Так, наприклад, сумарна середньодобова потужність ВАТ «Первухінський цукровий завод» становить 3,0 тис. т переробки цукрових буряків. Коефіцієнт використання потужностей – 0,89. Перспективи розвитку корпорації передбачають збільшення виробництва цукру як для власних виробничих потреб, так і для реалізації на внутрішньому ринку.

З цієї метою доцільно провести реконструкцію цього цукрового заводу та збільшити його потужність щонайменше до 6,0 тис. т переробки цукрових буряків на добу. Особливу увагу необхідно приділяти визначенню площі сировинної зони і пропорційній ув'язці потужностей цукрового заводу з обсягом заготівлі цукрових буряків. Оптимальну площу сировинної зони при плановій урожайності 400,0

ц/га і необхідну потужність цукрового заводу розраховують так, щоб забезпечити переробку сировини за 95 діб при коефіцієнті використання виробничих потужностей 0,85 та нормативних втратах сировини при зберіганні та переробці – 3,6 %. Питома вага посівів цукрових буряків у бурякосійних господарствах в середньому по Харківській області у 2009 році становила 10,8 %.

Виходячи з цього, для розрахунку розміру сировинної зони ВАТ «Первухінський цукровий завод» пропонуємо використовувати формулу:

$$P = \frac{C_{\text{пот}} \times K_{\text{в.п}} \times T_{\text{в}} \times K_{\text{в}}}{Y_{\text{цб}} \times K_{\text{пос}}}, \quad (1)$$

де P – площа сировинної зони цукрового заводу, га;

$C_{\text{пот}}$ – середньодобова потужність заводу, т/добу;

$K_{\text{в.п}}$ – коефіцієнт використання виробничих потужностей;

$T_{\text{в}}$ – оптимальна тривалість виробництва, діб;

$K_{\text{в}}$ – коефіцієнт втрат при зберіганні та виробництві;

$Y_{\text{цб}}$ – урожайність планова, т/га;

$K_{\text{пос}}$ – питома вага посівів цукрових буряків в господарствах сировинної зони, %.

Користуючись формулою (1):

$$P = \frac{6000 \times 0,85 \times 95 \times 1,036}{400,0 \times 0,108} = 11619,0 \text{ га}$$

Таким чином, посівна площа цукрових буряків у сировинній зоні ВАТ «Первухінський цукровий завод» при середньодобовій потужності заводу на рівні 6,0 тис. т цукрових буряків має дорівнювати 11,62 тис. га.

Вважаючи, що конфігурація сировинної зони цукрового заводу близька до кола з радіусом R , пропонується визначити радіус сировинної зони цукрового заводу по формулі:

$$R = \sqrt{\frac{P}{\pi}}, \quad (2)$$

де R – радіус сировинної зони, км;

P – площа сировинної зони цукрового заводу, га;

π – постійне число = 3,14.

Користуючись формулою (2), радіус сировинної зони для

реконструйованого підприємства ВАТ «Первухінський цукровий завод» буде дорівнювати, км:

$$R = \sqrt{\frac{11619,0}{3,14}} = 60,8$$

При цьому необхідно враховувати, що розрахунки розміру сировинної зони цукрового заводу і середнього її радіусу дають наближене уявлення про ці показники, оскільки при їх визначенні не враховується ряд важливих чинників. У більшості випадків завод розташований не в центрі сировинної зони, а ексцентрично по відношенню до неї, зона має зазвичай неправильну конфігурацію. До того ж пробіг транспортних засобів збільшується в зв'язку з необхідністю виходу на дороги з твердим покриттям, що позначається на відстані доставки цукрових буряків на цукрові заводи.

За результатами наших досліджень, сировинною зоною ВАТ «Первухінський цукровий завод» є господарства Богодухівського, Золочівського, Коломацького, Красноградського, Краснокутського та Сахновщинського районів. Бурякосійні господарства цих районів Харківської області можуть входити до бурякоцукрового агропромислового кластеру Харківської області. Підвищення питомої ваги посівів цукрових буряків у господарствах сировинної зони до 30,0 % призведе не тільки до збільшення валового збору і можливості завантаження потужностей цукрового заводу сировиною та до підвищення рівня рентабельності виробництва цукрових буряків з 0,1 % до 7,1 %, а й до зменшення необхідної площі сировинної зони заводу до 4182,9 га з теоретичним радіусом 36,5 км.

Таким чином, враховуючи запропоновані підходи до оптимізації структури бурякоцукрового підкомплексу, слід зазначити, що для здійснення реструктуризації бурякоцукрового підкомплексу, після визначення необхідних та ефективних форм, методів та масштабів її проведення, обов'язковою передумовою нарощування потужностей перспективних цукрових заводів повинна стати не тільки ефективна робота існуючих переробних підприємств за техніко-економічними та фінансовими показниками, а й наявність чи перспективи розвитку сировинних зон цих заводів для забезпечення їх сировиною на 90,0–100,0 % при тривалості виробництва 90 – 100 діб.

Висновки. Реструктуризація бурякоцукрового підкомплексу шляхом створення агропромислових кластерів зі збільшенням виробничих потужностей цукрових заводів та оптимізацією їх

сировинних зон, що входять до таких об'єднань, сприяє не тільки посиленню зв'язків між його суб'єктами, створенню передумов для більш раціональної організації процесів виробництва сировини, її постачання, переробки та збуту готової продукції, а й створення умов для прискорення темпів залучення інвестицій в розвиток бурякоцукрового виробництва, підвищення плато-, кредито- і конкурентоспроможності продукції і підприємств в цілому, цивілізований інтеграції в світовою систему економічних відносин.

На сьогоднішній день основною проблемою кластерної структуризації економічних відносин є недосконалість законодавчої бази України і відсутність централізованої стратегічної державної програми сприяння формуванню і розвитку кластерів. Тому основним напрямом регіональної політики держави по відношенню до розвитку кластерних відносин повинна стати розробка законодавчих і організаційно-нормативних актів, інфраструктурних, освітніх і економічних підходів, що повністю відповідають міжнародному досвіду кластоутворення.

Література.

1. Соколенко С. И. Производственные системы Глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры: Украинский контекст / С. И. Соколенко. — Международ. фонд содействия рынку ; Институт конкурентоспособности. — К. : Логос, 2002. — 648 с.

2. Кропивко М.Ф. Організація управління аграрною економікою: монографія / Кропивко М.Ф., Немчук В.П., Россоха В.В.; за ред. М. Ф. Кропивка. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — С. 295–316.

3. Броншпак Г. К. Государственная поддержка кластерных инициатив: вертикально интегрированные структуры в АПК / Г. К. Броншпак // Экономика АПК. — 2007. — № 4. — С. 45–50.

4. Волкова Н. Н. Промышленные кластеры / Н. Н. Волкова, Т. В. Сахно. — АН технологической кибернетики Украины ; Научно-учебный центр Контроль и диагностика». — Полтава : АСМИ, 2005. — 270 с.

5. Заєць О. С. Цукрова промисловість в Україні: становлення, розвиток, реструктуризація / О. С. Заєць. — [2-е стереотип. видання]. — К. : Наук. думка, 2004. — 327 с.

6. Михайлов Ю. Цукрова промисловість Франції: реформа без істерії / Ю. Михайлов // Пропозиція. — 2008. — № 5. — С. 18–19.

7. Електронний ресурс : [http : // investoy.com / ua](http://investoy.com/ua)